

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN

**KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT KOVÁCS FERENC
HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI JOGÁSZ, POLITIKUS,
REFORMÁTUS FŐGONDNOK ÉS MECÉNÁS¹**

A reformkortól Hódmezővásárhelyen is egyre inkább jellemzővé vált, hogy az értelmiségi pályára készülő ifjak közül egyre többen döntenek úgy, hogy tanulmányaik végeztével nem egy polgárosodottabb városban (pl. Debrecenben, Pesten, Szegeden vagy Kecskeméten) teremtenek maguknak új egzisztenciát, hanem visszatérnek szülővárosukba, és ott lépnek a városi vagy éppen a szűkebb pátriához közel eső vármegyei tisztikar szolgálatába. Erre példaként szolgál Kovács Ferenc, aki jogi tanulmányai végeztével és azt követően Klauzál Gábor mellett jurátusként, azaz joggyakornokként az országos szempontból mérőföldkőnek számító 1843/44. évi országgyűlésen részt vett. Országgyűlési írnokként ő jegyezte le a diétán elhangzottakat, és élete vége felé saját költségén, hat kötetben kiadta *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplóját*.

Kovács Ferenc református nemesi családban látta meg a napvilágot 1823. május 11-én. Szülei, Kovács János és Jakó Erzsébet a Lóger utcában laktak. A református halotti anyakönyvi bejegyzés szerint nemes Kovács János asztalos, L. K. U. (Lógeri Kis Utca) alatti lakos 28 éves korában, 1828. augusztus 22-én hunyt el, méghozzá agyvelőgyulladás következtében.² Az özvegyen maradt édesanya, Jakó Erzsébet úgy döntött, hogy fiát taníttatni fogja, és ebben számíthatott rokonsága mellett a református egyházközség lelkészeinek és világi vezetőinek segítségére. Elemi és középfokú iskolai tanulmányait 1839-ig Vásárhelyen végezte. 1839-től három éven át a debreceni jogakadémia hallgatója, 1842-től 1843. május 8-ig Késmárkon tanult

¹ A Hódmezővásárhelyi Református Gyűjteményben, 2023. május 12-én elhangzott előadás bővebb változata.

² Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Hódmezővásárhely (A továbbiakban: MNL CSCSVL HL) Felekezeti anyakönyvek levéltári másodpéldányainak gyűjteménye. Református halotti anyakönyv 1847-1828. 695. o. Ns. Kovács János halotti anyakönyvi bejegyzése (HL Mikrofilmár Ref. akv.-ek 13. tekercs)

németül. Itt ismerkedett meg mások mellett Hunfalvy Pállal (1810–1891), akivel életre szóló barátságot is kötött.

1843. május 14-től a Pozsonyban megnyílt országgyűlésen a Csongrád vármegyei nemesifjak küldöttségének tagja, és gyakornokként Klauzál Gábor (1804–1866) vette maga mellé. Miután felesküdt az uralkodóra, munkához is látott: szinte mindent lejegyzett, amit az üléseken a felszólaló képviselőktől hallott.

Az országgyűlés 1844. november 12-i berekesztése után hazautazott Vásárhelyre. Ekkor Klauzál ajánlására Földvály Gábor, Csongrád vármegye főispáni helytartója tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki. Ügyvédi vizsgát 1845. február 5-én tett. Július 9-én, hidegláz következtében, 41 éves korában meghalt édesanyja, Jakó Erzsébet.³ A tragikus eseményt követően Kovács Ferenc felhagyott az „ügyvédeskedéssel” és átvéve birtokainak irányítását, gazdálkodásba fogott.

1848. március 15-ét követően azonban ismét bekapcsolódott a közügyekbe. A Közrendi Bizottmány jegyzője, két hónappal később már a Hódmezővásárhelyi Kerület főszolgabírója. A frissen kinevezett tisztségviselő 1848. május 16-án nőül vette a Jászkun Kerület főügyészenek, Küry Andrásnak a leányát, Teréziát (1829–1904), akivel 47 évig éltek együtt, és házasságuk több szempontból is példaértékűnek számított.

Kovács Ferenc valószínűleg házasságkötése és családalapítási szándéka miatt döntött úgy, hogy nem vesz részt a szabadságharc fegyveres küzdelmeiben, hanem az előírt nemzetőri szolgálatát megváltja: maga helyett Kiss Györgyöt fogadta fél egész évre lovas nemzetőrnek, amiért cserébe Kovácsnak 60 pengő forintot kellett fizetnie a szolgálatát átvállaló polgártársa részére.⁴

A szabadságharc bukását követően Kovácsot is megfosztották hivatalától, vagyonát egy ideig zárolták. Az 1850-es évtized alatt főként birtokain gazdálkodott, legfeljebb a református egyházi közéletben vett részt presbiterként. A presbitériumba egyébként 1858-ban választották első ízben. Bölcsességről és nagy műveltségről árulkodó felszólalásaival, indítványjaival csakhamar kivívta nemcsak presbiter-társai, hanem az ekkor már idős lelkészek figyelmét és tiszteletét is. Birtokait okszerű, takarékos gazdálkodással, valamint mások földjeinek megvásárlásával gyarapította. A gyümölcsfák telepítését igyekezett népszerűsíteni, de ekkoriban még nagyon kevesen követték példáját. A kiegyezés környékén földjeinek összterülete meghaladta a 300 kat. holdat.

Kovács Ferenc az 1860. évi októberi diploma és az ennek nyomán – bár csak részlegesen és rövid időre – helyreállított alkotmányosság után kapcsolódott be ismét a közéletbe. A Gazdasági, az Ipar-, valamint a Kereskedő Egylet megalapításánál és működésénél kezdeményező szerepet vitt, emellett Török Bálinttal, ifj. Dobossy Lajossal, Nagy András Jánossal és másokkal együtt szorgalmazta a helyi

³ Jakó Erzsébet halotti bejegyzése: HRE halotti anyakönyv, 1829–1852. 442. o.

⁴ MNL CSCSVL HL Hmvhely Városi Tanács iratai. Atyafiságos jegyzőkönyvek, 4. kötet, 111. o. Kovács Ferenc és Kiss György egyezsége, 1849. jan. 30. Az egyezséget utóbb áthúzták és érvénytelenítették.

takarékpénztári mozgalom népszerűsítését. Kovács Ferencet a Népbank alapítói között találjuk 1873-ban.

A rövid, alig fél évig tartó alkotmányos időszakban – 1861. március 11-én – Hódmezővásárhely országgyűlési képviselőjévé választották. A helyi népgyűlés, valamint a képviselőtestület az ő tudósításai alapján értesült a nagypolitikai fejleményekről. Ferenc József végül 1861. augusztus 22-én feloszlatta az országgyűlést, ezután Kovács ismét szülővárosa, valamint Csongrád vármegye politikai életében vett részt. A felirati párt politikáját támogatta, és mint Deák Ferenc barátja és politikai nézeteinek feltétlen támogatója, itthon is a kiegyezés mellett szállt síkra. Kovácson kívül Nagy András János, Török Bálint, Szabó Mihály, az 1871-től Hódmezővásárhelyen szolgáló Szeremlei Sámuel református lelkész, vagy éppen Futó Mihály gimnáziumi tanár tartozott a Deák-párt helyi vezetői, ezzel együtt Hódmezővásárhely polgárosodásának elősegítői közé. A város lakosságának többsége azonban kitartott a függetlenségi irányzat mellett, ami azzal is járt, hogy a kiegyezés időszakában csak 1867-ben és 1881-ben választottak Deák-párti, (1875-től szabadelvű) politikust Vátság helyi országgyűlési követének. Az utóbbi alkalommal éppen Kovács Ferencet érte ez a megtiszteltetés.

A kiegyezést követően Kovács Ferenc és felesége, Küry Terézia számos városi és református egyházi ügyet támogatott. Segítették a református elemi iskolai hálózat kiépítését (a Nagy Sándor utcai tanintézet jórészt az ő adományukból épült fel, és egészen az 1948. évi államosításig a Kovács-Küry nevet viselte). A városi szeretet-ház is a nevükhöz kapcsolódik: a Serház téri, egykori uradalmi kasznárlakot 1891-ben ajánlották fel a városnak azzal a kikötéssel, hogy ott szegénymenházat hozzanak létre azzal a céllal, hogy az elhagyott gyermekekről, illetve a teljesen vagyontalan és munkaképtelen felnőttekről méltóképpen gondoskodjanak. Ennek a feltételnek a város, ha nem is túl gyorsan, de végül eleget tett.

Kovács Ferenc a református egyházi ranglétrán is emelkedett szorgalmas munkájának, valamint mecénási tevékenységének köszönhetően. 1871-ben főgondnokká választották, és ebben a hivatalában egy ciklus erejéig, 1874-ig maradt. Ezt követően egyházmegyei tanácsbíróvá is megválasztották, amely tisztséget egészen haláláig betöltötte. Politikusi tekintélyének köszönhetően az 1860-as évek elejétől tagja a városi képviselőtestületnek, 1873-tól a törvényhatósági bizottságnak.

1872-ben Hódmezővásárhely választóinak többsége Kossuth Lajost bízta meg azzal, hogy képviselje a város és szélös határának lakóit a parlamentben.⁵ Mivel az emigrációban élő Kossuth nem akart hazatérni (és a király sem engedte), az elnyert mandátumát nem foglalhatta el, ezért pótválasztást kellett kiírni. Itt Németh Albert (1820–1887) Heves megyei függetlenségi politikus és Kovács Ferenc mérkőzött meg egymással. Október 21-én Németh 604, míg Kovács 436 szavazatot kapott, így

⁵ 1872. júliusban a mintegy ötezer választásra jogosult polgár közül összesen 1894-en (!) mentek el szavazni. Közülük a „szélsőbaloldali” Kossuthra 1171-en, a Deák-párti Kovács Ferencre 613-an, míg a mérsékelt baloldali (utóbb szintén szabadelvű párti) Teleszky István (1836–1899) ügyvédre 210-en voksoltak. (Hódmezővásárhely, 1872. júl. 7. 1.)

Hódmezővásárhelyt Németh képviselhette az országgyűlésben, az 1875. és 1878. évi választást is megnyerve egészen 1881-ig.⁶ 1872-ben Kovács Ferenc részben a Kosuth-kultusz hódmezővásárhelyi ereje, részben a helyi szabadelvű pártszervezet gyengesége miatt bukott el két ízben is. Az elkövetkező években mégsem pihent: református főgondnokként számos egyházi kezdeményezést támogatott, valamint 1873-ban a Népbank megalapítását is tető alá hozta polgártársaival egyetemben. A minta, ahogy a pár évvel korábban, 1868-ban létrehozott Nagytakarék esetében: a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár, melynek ügyésze, Babarczy József számos hasznos tanáccsal látta el Kovácsot és rajta keresztül polgártársait.

A Kovács Ferenc és Németh Albert közötti „visszavágóra” 1881-ben került sor. Utóbbi esélyeit nagyban rontotta, hogy a nagy árvíz idején nem tartózkodott a városban, így a polgárok semmilyen segítséget sem remélhettek tőle, és Ábrai Károly polgármester sem állt a helyzet magaslatán. Ábrainak ennek ellenére 1880-ban sikerült megőriznie a polgármesteri széket, Németh (aki a képviselőválasztás első fordulóját három riválisával szemben még megnyerte, de nem szerzett abszolút többséget) azonban 1881. június 20-án elveszítette hódmezővásárhelyi mandátumát: 856 voksot tudott begyűjteni Kovács Ferenc 966 szavazatával szemben.

Kovács Ferenc a Szabadelvű Párt frakciójában dolgozott a ciklusban. Az 1883. évi XXX. tc. egyes részei az ő javaslatai alapján kerültek szerkesztésre. Az árvízvédelmi töltések megadóztatásának kormány által előterjesztett javaslatát azonban nem tudta megváltoztatni. Képviselőként a Körös–Tisza–Maros Ármentesítő és Belvízvédelmi Társulat elnöke, és ebbéli minőségében rengeteget levelezett a pusztai vadzók levezetése, valamint a csatornázás kérdéskörében.

Az 1883 óta Kovács József téglagyáros által vezetett vásárhelyi függetlenségi pártszervezet igyekezett kiheverni az országgyűlési választáson elszenvedett vereséget. A törvényhatósági bizottságon belül szinte végig a Szabadelvű Párt, illetve utódpártjának dominanciája érvényesült, addig az országgyűlési képviselőt 1884 óta ismét a függetlenségi sorokból választották az arra jogosult polgárok.

A baloldal tanult a vereségből, és egy Kovács Ferenchez hasonló kaliberű politikust léptetett fel az ekkor már súlyos beteg és amúgy sem helybeli Németh Albert helyett. Ez a személy Gosztonyi Sándor (1826–1903) ügyvéd, akinek édesapja a Károlyi nemzetség uradalmi ügyésze, egyik fivére pedig Gosztonyi József (1837–

⁶ 1875-ben Jókai Mór szabadelvű képviselőjelöltként Budapest mellett Hódmezővásárhelyen is elindult. A fővárosban a papírfornának megfelelően győzött, Vásárhelyen kissé meglepetésszerűnek számított, hogy 111 szótöbbséggel (868-an voksoltak rá a Némethre adott 757 szavazattal szemben) megnyerte a mandátumot. Mivel Jókai a fővárosi mandátumát tartotta meg, ezért Vásárhelyen pótválasztást írtak ki, amelyet Németh Albert nyert meg a szabadelvű jelölttel, a vásárhelyi születésű, ám a fővárosban élő Herczegh Mihály jogtudóssal szemben. (Hódmezővásárhely, 1875. okt. 10. 1–2.; Kruzsliz István Gábor: *Németh Albert*. In: *Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja 1873–1950*. Szerk. Kovács István. 42–44., különösen 43.) 1878-ban ismét Németh Albert és Herczegh Mihály küzdött meg a parlamenti mandátumért. A választás jelentős érdektelenség mellett zajlott (a jogosultak több mint egyharmada nem szavazott). A képviselő ekkor ismét Németh lett 931:627 arányban, azaz 304 szótöbbséggel. (Hódmezővásárhely, 1878. aug. 18. 1–2.)

1870), Vásárhely első hivatásos, akadémiát is végzett festő- és grafikusművésze. Gosztonyi Sándor esetében nem jelentett hátrányt, hogy római katolikus volt, mert politikusi tehetségével, szónoki képességeivel méltó vetélytársa lett Kovács Ferencnek. Gosztonyi még azt a tényt is kihasználta Kováccsal szemben, hogy ő főhadnagyként harcolt az 1848/49-es szabadságharcban, míg riválisa annak idején távol maradt a harctéri küzdelmekről. Szisztematikusan felépített kampányának köszönhetően, az 1884. június 19-én megejtett szavazás végeredményeként Gosztonyi vehette át a képviselői mandátumot: 1357 szavazattal, győzött Kovács Ferenc ellenében, aki csak 788 voksot tudott begyűjteni. Gosztonyi Sándor 1887-ben ismét győzni tudott a képviselőválasztáson: ekkor a szabadelvű párti Beniczky Ferenc (1833–1905) ellenében diadalmaskodott és egy hosszabb, öt évig nyúló ciklus erejéig képviselte Vásárhelyt.

Kovács Ferenc és Gosztonyi Sándor küzd a Hódmezővásárhely választóit jelképező hölgy kegyeiért, ahogy a karikaturista látta (Suhogó, 1884/3. szám, 1. o.)

A választást követően Kovács a törvényhatósági bizottság örökös tagjaként dolgozott, emellett feleségével egyetértésben több városi és református egyházi ügyet támogattak anyagilag is. A pártcsatározásoktól igyekezett távol maradni. Szeremlei Sámuellel, Futó Mihállyal, Baksa Lajossal együtt maga is közbenjárt a vásárhelyi református főgimnázium új épületének minél gyorsabb megvalósulása érdekében.

Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója

Zichy Antal, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja 1885-ben felhívta a testület és azon keresztül Tisza Kálmán miniszterelnök (és egyben belügyminiszter) figyelmét arra, hogy a reformkori országgyűlések történelmi emlékei közül számos forrás még ismeretlen helyen lappang, és nagy a veszélye annak, hogy illetéktelenek

kezei között nyoma vész ezeknek a dokumentumoknak. Ezért Tisza, mint belügyminiszter március 5-én elrendelte, hogy a törvényhatóságok a levéltáraikban lévő iratanyagról jegyzéket állíttassanak össze, továbbá nyomozzák ki, hogy kik lehetnek azok a magánszemélyek, akiknél a reformkori országgyűlések irományai is megtalálhatók.

Kovács Ferenc megcáfolta a miniszterelnök azon állítását, miszerint a kerületi táblák üléseiről nem vezettek jegyzőkönyvet és hiteles naplót, de azt elismerte, hogy annak idején a kormányzat és a főrendek megakadályozták azok kinyomtatását, és nem kerültek arra a helyre, ahová elrendelték.

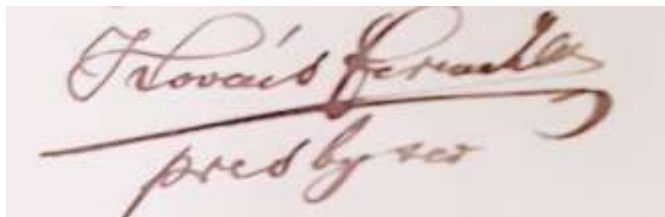
A naplót Klauzál Gábor tanácsára kezdte el vezetni. A négy kötetben megjelent krónika mégsem teljes, mert „...nehány nap híján az országgyűlés egész tartama alatt jelen voltam...”. Kiegészítésül felhasználta a *Pesti Hírlap* és más korabeli sajtóorgánumok tudósításait. A problémát a cikkek között a cenzúra által okozott „szaggatottság” okozta elsősorban, vagyis „...sokszor az izgatottságot előidézhető beszédek csak szaggatottan, szétszedve közölhettem...”. Ezért Kovács a saját jegyzeteit összevetette a hírlapokban megjelent és sokszor csonka tudósításokkal, és az összevetés során fellépő „hiányzó láncszemeket” naplójának segítségével rekonstruálta. Azt is előrebocsátotta, hogy nem nevezett meg olyan szónokokat, illetve nem közölt vagy rövidebb formában tett közzé olyan beszédek, akiket/amelyeket érdektelennek tartott. Azt jegyzetei és emlékezete alapján nem gondolja, de megtörténhetett az is, hogy a század végén már nem élő jeles szónokok szavait másnak tulajdonította.

A kerületi ülés naplóján túl az országos üléseken az országgyűlés megnyitására és bezárására vonatkozó, a magyar nyelv és nemzet, az ország címere, színei, vagy éppen a vallás ügyeivel kapcsolatos beszédek is lejegyezte. Azt a célt tartotta szem előtt, „...hogy a ma élő nemzedékkel a 48 előtti országgyűlések lefolyását, törvényhozási, tárgyalási módját, – az olvasónak olvasás közben teendő egybevetésére is számítva, – tényleg megismertessem...”. Felvette még a kötetekbe a feliratokat, üzeneteket, táblai határozatokat és a törvényjavaslatokat is, amelyeket az adott ülések elején közöl.

Nem közli azonban az országos választmányok határozatait, mert annak tárgyai (büntető törvénykönyv, folyók szabályozása, katonai szállásolás, közigazgatás rendezésére vonatkozó munkálatok stb.) egyrészt terjedelmes iratanyaggal rendelkeznek, másrészt az *Országos Irományok* kötetekben hozzáférhetők.

Az 1844. év második felére vonatkozó adatokat Babarczy Józseftől⁷, akkori országgyűlési írnoktársától vette igénybe. Végül megemlíti, hogy több éves munkával, utánajárással elkészült a kézirat, ám várt még adatokat egykori írnoktársaitól, akár más kerületekből is. Mivel egy idő után már nem kapott újabb információkat és a 70. évét is betöltötte, nem halogatta tovább a kiadást: felkereste a budapesti Franklin Társulatot, és megbízta őket a négy kötetet kitevő napló kiadásával. A kötetek 1893. decemberben, illetve az 1894. esztendő folyamán jöttek ki a nyomdából. A levéltárunk őrizetében lévő I. kötet sajátossága, hogy a borítón és a belső címlapon 1894-es év szerepel, viszont Kovács Ferenc 1893. december 21-én dedikálta ezt a példányt a „Hód-Mező-Vásárhelyi ev. ref. Egyháznak”. Ez úgy volt lehetséges, hogy még 1893 Karácsonya előtt több példányt elhozott a szerző a nyomdából, melyeket számára kedves, főként vásárhelyi személyeknek és szervezeteknek juttatott el ajándék gyanánt, többnyire dedikálva. Kaphatott még ugyanígy a gimnázium könyvtára, Futó Mihály vagy Szeremlei lelkész és három kollégája is a kötetből.

A hivatalosan 1894-ben publikált kötetek történeti szempontból a Kovács Ferenc által elismert esetleges és tényleges hiányosságok ellenére jelentős forrásértékkel bírnak, amelyeket mindezek ellenére hiteles segédletként és vezérfonalként szolgálhat a forradalom előtti évek politikatörténetének vizsgálatához.

A handwritten signature in brown ink on a light-colored background. The signature reads "Kovács Ferenc" in a cursive script, with "presbiter" written below it in a simpler, more legible hand. A horizontal line is drawn under the name.

Kovács Ferenc érezhette, hogy hamarosan távozni fog az élők sorából, ezért 1894-ben kiadatta a köteteket. 1895-ben a presbitérium megfestette Endrey Sándorral a mecénás és felesége, Küry Terézia életnagyságú portréját. Kovács egészségi állapota időközben vészesen romlott, és hiába gyógykezelte magát Tátrafüreden, a 72 éves ember szervezete 1895. augusztus 5-én feladta a harcot. Kovács Ferencet Vásárhely lakossága felekezetre való tekintet nélkül gyászolta.

⁷ Babarczy József (1820–1909) ügyvéd, a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapító főügyésze 1845-től élete végéig, azaz 64 évig. Az 1843–1844. évi reformországgyűlésen Klauzál Gábor oldalán az országgyűlési ifjak egyike.

Hunfalvy Pál (1810–1891), Kovács Ferenc Klauzál Gábor (1804–1866), Kovács Ferenc késmárki tanára és mentora⁸ főnöke az 1843/44-es pozsonyi országgyűlésen⁹

Németh Albert (1820–1887), Hódmezővásárhely 1872 és 1881 közötti képviselője (bal oldalt) és Kovács József (1830–1927) téglagyáros, a vásárhelyi függetlenségi pártszervezet elnöke (MNL CSCSVL HL)

⁸ A kép a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fotóarchívumában található.

⁹ Vass Károly: *A Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapításának és fennállásának ötven éves története.* Szeged, 1896.